

Др. Дебра Расселл

професор, директор Західноканадського центру проблем глухоти,
завідувач кафедри імені Д.Пейкофа,
Університет Альберти

Погляд в минуле, роздуми про майбутнє.

Дослідження жестової мови в Північній Америці

В цій доповіді буде простежена історія дослідження жестових мов та освіти глухих в Північній Америці. Екскурс в історію допоможе дослідити ті результати, що були здобуті за минулі 30 років і дасть змогу обрати правильний шлях для майбутніх досліджень, допоможе удосконалити методи навчання.

Вступ

Наша конференція дає чудову можливість для обміну досвідом, надбаннями по вдосконаленню якості навчання для дітей з особливими потребами, для глухих і слабочуючих дітей. Моя мета полягає в тому, щоб описати деякі з важливих подій, що стосуються дослідження жестової мови в Північній Америці, пов'язати ці події з важливими змінами у навчанні глухих дітей. Висвітлюючи історію спеціальної освіти, можемо дослідити те, що було корисним і те, що не приносило користі, щоб вибрати потрібне для планування на майбутнє.

Говорячи "жестова мова" будемо мати на меті будь-яку жестову мову, що використовують глухі люди. Наприклад, в Канаді є дві офіційні мови – американська жестова мова (ASL), якою користуються англомовні глухі та Квебекська мова (LSQ), якою користуються франкомовні глухі. Крім того спостерігається зростаючий інтерес до інших жестових мов, що використовують місцеві народи Північно-Західних територій і Nunavut.

Є незаперечним той факт, що кожна країна має місцеву жестову мову або різноманіття мов, що відображають культуру глухих людей, що там живуть. Наприклад, в таких країнах, як Швейцарія, існує

чотири місцеві жестові мови, якими користуються глухі французької, італійської, німецької та швейцарської громад. В той же час, не можна визнати природною мовою систему жестів, що припускає одночасне жестикулювання і промовляння, бо є штучним кодом, а не природною мовою.

Дослідження знакових мов в Північній Америці.

Протягом декількох минулих десятиліть в постійно зростаючому обсязі літератури, що досліджує і описує знакову мову глухих, додалися нові припущення і гіпотези стосовно походження і складових мови (Armstrong, 1999). Ідея, висловлена William Stokoe (Вільям Стокоу), полягала в тому, що жестові системи могли б дійсно бути мовами. Stokoe – вчений-лінгвіст, який працював у 50-х роках у Галадетському університеті (на той час Галадетському коледжі) і описав систему, відому нині як американська жестова мова (ASL). Ця система базується на лінгвістичних принципах контрасту на до лексичному рівні – рівні нижчому за жест чи слово, таким чином припускаючи, що жестова мова може мати фонологічні рівні, які можна розпізнати, що значно розширює діапазон лінгвістичних досліджень цих явищ. Робота Stokoe також підтримувала неодноразові спроби описати етапи виникнення мов людства впродовж еволюційної історії розвитку видів, галузі досліджень, що зажила непевної слави. Теорія про еволюцію людських мов була висунена внаслідок появи теорії Дарвіна про виникнення видів, але не набула поширення через недостатність доказів.

Ця область була настільки суперечливою, що в 1866 р. Паризьке лінгвістичне товариство заборонило обговорювати цю теорію на своїх зібраннях. Stokoe та інші вчені в галузі антропології та лінгвістики звернулись до цієї теорії і протягом 1960-1970 р. заклали її більш наукове підґрунтя (Armstrong, 1999)

Починаючи з гіпотези Stokoe, була випущена величезна кількість дослідницької літератури, в якій описуються спроби визначити ступінь порівняння, можливий між жестовим та усним мовленням, і ту роль,

що кожен метод відігравав в еволюції оволодіння мовою. Stokoe зазначив, що істотні відмінності між знаковим і усним мовленням впливали з відмінностей в здатності органів зору та слуху сприймати інформацію. Armstrong наголошував, що глухі люди мають сенсорну гостроту відчуттів у візуальному середовищі і це дозволяє в жестовій мові, як говорить Peirce, вживати конструкції до певної міри неможливі в усному мовленні.

Багатьом чуючим людям, незнайомим з мовою жестів глухих, важко уявити, через принципово різні способи передачі, що вона має таку саму силу спілкування, як усне мовлення. Століттями люди розглядали жестову мову як жестикулювання, яке не відповідає усному мовленню. Армстронг (1999) приводить цитати Edward Tylor, впливового британського антрополога XIX ст.: "Слід зауважити, що мова жестів ні в якому разі не відповідає написанню слова і усному мовленню. Одна з причин криється в тому, що жестова мова має обмежену можливість виражати абстрактні поняття".

Всі інші відзначали тенденції відомих знакових мов бути мімічними або іконічними. В 1950 р. психологи, такі як Mucklebust, стверджували, що знакові мови більш ілюстративні, але програють в символічності, точності, тонкості та гнучкості і ці твердження лунають ще й зараз.

В більшості країн світу можна знайти випадки, коли мови меншин були принижені у суспільстві з політичних причин. Ідея рівності різних видів мов укорінилась на початку XX ст. Armstrong (1999) нагадує нам про 1921 класичну усну мову, Sapir говорив: "Самий невибагливий південноафриканський бушмен користується формами багатой системи символів, яка по суті спів ставна з мовою рафінованого француза". Однак, Armstrong вказує, що не було зроблено кроків назустріч подібному визнанню знакових мов глухих до 1950 р.

Протягом цього часу місце жестової мови глухих знаходилося між визнанням та запереченням її легітимного існування. Наприклад, перші школи для глухих, де використовувалась у навчанні жестова мова, виникли в період європейського Просвітництва XVIII ст.. і, здається,

процвітали в атмосфері толерантності, принаймні у Франції та Сполучених Штатах протягом першої половини XIX ст. Витоки американської жестової мови починаються зі школи для глухих в Парижі, яка була заснована абатом de L'Epree

в 1755 р. Протягом другої половини XIX ст. в навчанні глухих дітей на Заході переважав чистий усний метод. Прихильники усного методу вважали жестову мову примітивною формою спілкування, з нею боролись, щоб вчити глухих говорити і сприймати мову, але це відбувалося з примусу, вважалось, що тільки так глухі зможуть адаптуватись в суспільстві і брати участь в усіх аспектах життя. Таким чином жести мови мала бути усунена.

Дослідження, яке проводив Вільям Стокоу (Stokoe), мало тенденцію до відшукування схожості жестів та мовлення. Stokoe зосередився спочатку на пошуку в американській жестовій мові елементів аналогічних фонемам в усному мовленні. Його мета полягала в тому, щоб винайти систему мови жестів, подібну до фонетичної. Зрозуміло, що він повинен був подолати лінгвістичні упередження багатьох педагогів та психологів, що працювали з глухими. Stokoe відчував, що принципи досліджень жестової мови повинні наслідувати ті ж, які використовувались у дослідженні розмовної мови. Ці принципи включали ідентифікацію під лексичної структури і відмінностей на під лексичному рівні. Stokoe також зрозумів, що є важлива відмінність між жестовою та усною мовою, про яку інші дослідники жестової мови іноді забували або ігнорували – проблема одночасного показу різних складових жестів. Він описав ці елементи як візуально-жестикуляційні аналоги фонем.

Stokoe визначив три параметри жесту: 1) місцезнаходження (де жест робиться); 2) напрямок руху руки або рук, що показують жест; 3) дія або рух руки. Інші аспекти мови – вираз обличчя, сигнали, що не здійснюються руками – тепер визнані частиною мови. Вони не так легко описуються цією системою, але система витримала випробування часом і може використовуватись в описах жестів.

Успіх Stokoe полягає в перемозі прийняття американської жестової мови як природної людської мови – це було величезним досягненням в області лінгвістичних досліджень. Сьогодні ми бачимо велику кількість вчених мовознавців, що досліджують американську жестову мову та інші жестові мови, є така кількість літератури, що описує американську жестову мову, яка може перевершити ці показники щодо усної мови (Армстронг, 1999). Однак ці зрушення далися нелегко. Було багато мовознавців і навіть безпосередньо глухих, котрі кинули виклик Stokoe і намагались заперечувати лінгвістичний статус візуально-жестикуляційної системи.

Лінгвістика та освіта глухих.

Подібно до багатьох областей знань, мовознавство і освіта глухих пройшли нелегкий шлях в Північній Америці. В 1970-х рр. дослідження американської жестової мови були актуальні в Північній Америці, документуючи граматичну структуру мови, семантичні категорії, різновиди мови і т. ін. В той же самий час педагоги створювали знакові системи на базі англійської літературної мови, наприклад, SEE – I (Anthony, 1971) і SEE – II (Gustason, Pftzing, Zavolkow, 1980). Ці системи запозичували жести з американської жестової мови і пробували втілити їх в англійську граматику та мовлення, так же, як абат de l'Erpee створював методику, втілюючи природні жести французької лексики та граматики.

Ті, науковці, що розробляють жести на базі англійської мови, винайшли жести з системою префіксів, суфіксів, закінчень, які змінили існуючі, щоб жести краще передавали англійську мову. Деякі дослідники уникали використовувати дактиль, тому що помилково вважали, що його було занадто важко зрозуміти і використовувати маленьким дітям.

Американська жестова мова, подібно іншим жестовим мовам, була винайдена, щоб мати жести довільні та абстрактні, іконічні та конкретні. Жестові мови здатні включати нові жести, розвиватися, щоб задовольнити лінгвістичні потреби спільноти користувачів.

В 70-і р. у навчанні почав широко використовуватись метод тотальної комунікації (ТК), який полягав у використанні всіх засобів, що можуть допомогти дитині. Він включав розвиток слухового сприймання, усне мовлення, читання з губ, дактилювання та мову жестів. Педагоги стали використовувати тотальну комунікацію, тому що вона не змінювала методи викладання, а додавала до них жести. Однак для роботи вчителі потребували калькуючої жестової системи, що відповідала б усному мовленню.

Оскільки ТК отримала визнання, роль усних методів навчання глухих почала зменшуватись. Нова філософія ТК давала надію стосовно досягнення більшого рівня грамотності у глухих учнів, однак у результаті не могла в підсумку надати кращих результатів багатьом учням. Метою тотальної комунікації є те, що діти оволодівають англійською мовою візуально, і за допомогою знаків вони вивчать англійську мову природно, як і чуючі діти. Однак, значна кількість дітей із втратою слуху ніколи не досягали цієї мети (Easterbrooks, Baker, 2002). Johnson, Liddell, Erting (1989) стверджують, що однією з переваг тотальної комунікації було те, що вона спонукала говорити і жестикулювати одночасно. Згідно з цим твердженням, є певні проблеми в зображенні англійської усної мови через жести. Вони довели, що більшість жестів, які використовують викладачі, не співпадали з їх розмовною мовою. Англійська мова є звукова, в той час, як американська жестова мова – візуальна просторова мова, отже змішування цих двох мов призводить до труднощів у розумінні мови. Ті учні, які мають залишки слуху, або мають мовні вади, можуть користуватись жестами на основі англійської мови, оскільки вони здатні заповнити інформаційні проміжки через залишки слуху. Але жести на основі англійської мови забезпечують неповний обсяг мови для глухих дітей, які мають опору виключно на зір. (Easterbrooks, Baker 2002)

На жаль, глухі діти, які одержали освіту в 1970–1980 рр. не мали достатнього рівня грамотності, на що сподівались засновники ТК. Strong вважав: "Невтішні наслідки цих підходів випливають з факту,

що ні один не представляє саму по собі повну систему мови глухій дитині". (Easterbrooks, Baker 2002).

Білінгвістична-бікультурна філософія навчання глухих з'явилась на початку 1980-х років як наслідок незадовільних результатів використання ТК та усних методів навчання глухих. Ці нові принципи виникли на підґрунті значної кількості досліджень про закони оволодіння дітьми мовою, про лінгвістику жестової мови та закони пізнавальної діяльності. Дослідження свідчили, що глухі діти глухих батьків, що перебували у середовищі природного жестового спілкування, мали переважаючі успіхи у навчанні, грамотності, використанні англійської мови та соціально-емоційному розвитку. Новий науковий підхід пояснює це тим, що глухі діти навчаються та розвиваються більш ефективно за рахунок використання неушкодженого зорового каналу, ніж через ушкоджений слуховий.

Найбільш ефективна візуальна мова для глухих дітей – природне жестикулювання, наприклад ASL. Американська жестова мова (ASL) стає першою мовою глухої дитини і англійська мова - вивчається як друга. Такий підхід у навчанні був прийнятий і визнаний у навчанні дітей в Північній Америці, Швеції, Данії, Фінляндії та Австралії (Mahshie, 1995).

Mahshie звертає увагу на цікавий факт, що глухі діти в деяких європейських країнах вивчають кілька мов, враховуючи методологічні зміни відповідно до білінгвістичного підходу.

Так що ж ми дізнались із цих освітніх змін і результатів досліджень? Дотримуємося старих, чи нових підходів, ми більше не можемо розглядати мову жестів і вивчення її глухими дітьми як простий процес. Є багато нових напрямів в дослідженні жестової мови та освіти глухих. Можемо продемонструвати це на прикладі Канади: канадський словник американської жестової мови був упоряджений Канадською культурною спілкою глухих і виданий Університетом Альберти. Багато глухих брало участь в проекті, що тривав майже два десятиліття. Це дуже важливо, що люди, які користуються жестовою мовою, активно залучаються до досліджень. Мова не може бути вивченою без

розуміння контексту, тільки на лексичному рівні. Також необхідно зрозуміти граматичні структури, що передають мову. Ми дізнались, що нема потреби "змінити" природну мову глухих, щоб вона відповідала структурі національних мов спілкування. Університет Манітоли гордий з того, що має одного з провідних в Північній Америці дослідників жестової мови доктора Dr. Terry Janzen, який вивчає граматичні конструкції жестової мови. Останній приклад того, як дослідження впливає на реформування освіти глухих: Школа Мілтона для глухих в Онтаріо і школа Альберти для глухих в Едмонтоні реструктурували програми, щоб включити двомовні, білінгвістичні підходи; вони задокументовують свої успіхи використання природної жестової мови, щоб скласти ефективний навчальний план, який допоможе підвищити рівень грамотності глухих. Це є очевидні зміни, про які писав Mashie (1995): "Щоб просунути вперед освіту, яка буде гарантувати глухим дітям рівноправну участь в суспільстві завдяки досконалому володінню жестовою мовою і мовою їхньої країни, важливо розуміти: це не глухі діти потребують реабілітації, а система, що їх навчає. Наше завдання полягає у тому, щоб проводити реформи на основі наукових досліджень жестової мови і втілення їх результатів у нашу практику.

Резюме.

Оскільки ми розглядаємо науково-дослідницькі роботи за минулі п'ять років, можливо буде корисним розглянути історію жестової мови в Північній Америці, і деякі критичні моменти в освіті глухих дітей. Оглядаючись назад, ми можемо вчитися на помилках та досягненнях минулого і створювати поінформоване майбутнє. Доктор Петришин нагадав нам про величезні можливості підтримувати реформування і покращити ту роботу, що ведеться в Україні. Альянс, що включає батьків, глухих людей, викладачів та адміністраторів повинен мати підтримку від міжнародного обміну, щоб діяти ефективно. Одна з можливостей полягає в тому, щоб продовжити співпрацю зі спільнотою глухих з вивчення української жестової мови та визначити її роль в освіті глухих дітей.